

Recenzió a második Internet.hu kötetről

A Gondolat Kiadó és az INFONIA Alapítvány gondozásában 2005-ben megjelent „Internet.hu – A magyar társadalom digitális gyorsfényképe 2” című tanulmánykötet egy tízrészesre tervezett sorozat második darabja. Az alcím arra utal, hogy a kötet a magyarországi „hálózati társadalom” jelenlegi helyzetét rögzítő pillanatfelvétel segítségével tudományos igényű igazodási pont kíván lenni az internettel foglalkozó, egyre szaporodó hazai írások között. A kötetben megjelent hét tanulmányt egy széleskörű nemzetközi kutatási program, a World Internet Project (WIP) keretében tevékenykedő fiatal kutatók jegyzik. A recenzió – mintegy kedvcsinálóként is - ezek rövid ismertetésére vállalkozik.

Szerzői információ:

Székely Levente

1979-ben született Kolozsváron. 2004-ben az ELTE Társadalomtudományi Karán végzett szociológia szakon. 2005-ben az Új Ifjúsági Szemle hagyományteremtő publikációs pályázatán a határon túli magyar fiatalok médiafogyasztási szokásairól szóló pályaműve első helyezést nyert. Jelenleg a következő témakörökben folyó kutatási projektekből vesz részt: a magyarországi civil szervezetek beágyazottsága az információs társadalomba (INFONIA Alapítvány), az információs társadalommal foglalkozó kurzusok hallgatói körében végzett kérdőíves igényfelmérés (Leonardo pályázat, ITTK), a fiatalok médiafogyasztása (World Internet Project 2004).

Így hivatkozzon erre a cikkre:

Székely Levente. „Recenzió a második Internet.hu kötetről”.

Információs Társadalom V, 3. szám (2005): 119–128.

<https://dx.doi.org/10.22503/inftars.V.2005.3.9>

A folyóiratban közölt művek

a Creative Commons Nevezd meg! – Ne add el! – Így add tovább! 4.0

Nemzetközi Licenc feltételeinek megfelelően használhatók.

Székely Levente

Recenzió a második Internet.hu kötetről

Egy tízrészesre tervezett sorozat második darabja az Internet.hu – A magyar társadalom digitális gyorsfényképe 2 című, 2005-ben a Gondolat Kiadó és az INFONIA Alapítvány gondozásában megjelent tanulmánykötet. Az alcím a kötet küldetésére utal, azaz pillanatfelvétel segítségével megalkotandó tudományos igényű igazodási pont kíván lenni az internettel foglalkozó, egyre gyarapodó hazai írások között. A kötet szerzői a *World Internet Project (WIP)* keretében tevékenykedő fiatal kutatói gárdából kerültek ki. Írásaikban támaszkodnak a *WIP* kérdőíves adatfelvételeiből származó adatok elemzésére, valamint a hazai, illetve nemzetközi szakirodalomra egyaránt.

A *WIP* az internet társadalmi hatásainak vizsgálatára szerveződött széles körű nemzetközi kutatási program, amelyet 1999-ben a kaliforniai *UCLA Center of Communications Policy* és a szingapúri *NTU School of Communications Studies* kezdeményezett. Az internethasználat terjedése bár eltérő mértékben, de a világ minden tájára jellemző, hatásai a társadalmi élet különböző területein (a társas kapcsolatok, a kommunikációs formák, a politikai aktivitás, a szórakozás terén és a munka világában) egyre fontosabbá válnak. A *WIP* jelentősége számos szempontból egyedülálló. Egyrészt a szokásos internetes kutatások témakörén túlmutató attitűd-, érték- és viselkedésváltozók szerepeltetésével mélyebb értelmezéseket tesz lehetővé. Másrészt a vizsgálat kiterjed az internetet nem használó személyekre is, ezáltal kívánja feltérképezni a távolmaradás okait. Harmadrészt a vizsgálat longitudinális, azaz a tíz éven keresztül évenként végrehajtott felvétel lehetővé teszi az akár egy évtizedet átfogó kutatási tervek kidolgozását is. A kutatás emellett panel jellegű, vagyis tíz éven át ugyanazok a kérdezettek, s ezáltal az adatok változásai és a változások okai pontosabban feltárhatóvá válnak.¹ Végül, de nem utolsó sorban a *WIP* nagy előnye a nemzetközi összehasonlítás lehetősége, ugyanis jó néhány olyan közös blokk szerepel a kérdőívben (az országspecifikus kérdéseken kívül), amelyek alapján a számos részt vevő ország adatai összehasonlíthatók, és az évenkénti konferenciákon az eredmények és tapasztalatok kicserélhetők.²

Magyarország 2001 óta vesz részt a *WIP* projektben. Az adatfelvételért és a gyors-elemzésért felelős Tárci Rt.-hez a kutatásban társintézetként közreműködő BME-

¹ Magyarországon a kutatásnak csak az első három éve (2001–2003) volt panel jellegű, azóta a panel fenntartási költségeinek megnövekedése miatt évről-évre új mintán végzik a kutatást.

² Fontos azonban megjegyezni, hogy a kutatás finanszírozása nem központi alapokból történik, vagyis nem az alapítók biztosítják a forrásokat, s ezért a vizsgálathoz minden esetben a csatlakozó szereplők (piackutatók, tudományos intézetek stb.) teremtik elő az anyagiakat, s így az adatok is az ő birtokukban vannak. Ennek következtében vannak olyan országok, amelyeknek az adataihoz könnyebben hozzá lehet férni (pl. USA, Svédország, Japán vagy éppen Magyarország, míg más országokban még az amerikai kutatók is csak aggregált adatokat kapnak). Ritka az olyan ország, ahol – hazánkhoz hasonlóan – a kutatásról készülő éves gyorsjelentésen túl még az adatbázist is megkaphatják az érdeklődők.

ITTK (Információs Társadalom- és Trendkutató Központ) mellett 2002-ben csatlakoztak az ELTE Szociológiai Intézetében 2002 ősze óta működő Információs Társadalom és Hálózat Kutató Központ (ITHAKA) kutatói. A 2001 óta eltelt időszakban eddig négy adatfelvételt került sor (minden év őszén), amit minden esetben az adatok gyorselemzése és konferencián való bemutatása követett az Információs Társadalom Szakmai Napokon. Úgy látszik azonban, hogy a gyorselemzések nem elégtették ki a tudományos igényeket, mivel az eltelt négy év során a vizsgálatban részt vevő kutatók már kétkötetnyi tanulmánnyal is jelentkeztek. Ennek feltehetően az a legfőbb célja, hogy a gyorsjelentésben közölhető terjedelemtől és mélységtől alaposabb képet kaphassunk a hazai folyamatokról, a nemzetközi mozgások kontextusát és a legfrissebb elméleti eredményeket figyelembe véve.

Am legalább ugyanilyen fontos cél az internet kutatásának intézményesítése is: a kötet szerkesztője, Z. Karvalics László – a BME-ITTK alapító igazgatója – bevezetőjében arra figyelmeztet, hogy az internettudomány ugyan már teljesítette a diszciplínává válás kritériumait, de a közvélemény és a tudományos közvélemény egy része is gyakran a komolytalanság, a tudományos vizsgálatra való alkalmatlanság bélyegét sűti rá. A kötet írásai – ha nem is oszlatják el a gúnyolódó hangokat – arra mindenképpen alkalmasak, hogy újabb szegeket jelentsenek e megkopott nézetek koporsóján.

Ismerkedjünk meg közelebbről is a kötet írásaival, amelyek többnyire a vizsgálat nagyobb tematikus kérdésblokkjait járják körbe, bemutatva az elmúlt évek eredményeit.³

Elnapolt forradalom

Dessewffy Tibor – Galács Anna – Gayer Zoltán⁴

A tanulmány azt a kérdést segít megválaszolni, hogy az innovációk diffúziójával foglalkozó rogersi modell miért nem alkalmas az internet leírására.

A tanulmány célja az internet magyarországi terjedésének folyamatát bemutatni, amihez az Everett M. Rogers nevével fémjelzett általános diffúziós modell ad elméleti keretet. A diffúziós modell szerint az egyének csoportokba oszthatók aszerint, hogy mikor adaptálnak egy-egy újítást. Az egyes csoportok társadalmi jellemzőik szerint jól körülírhatók, a korai adaptálókra általában a magasabb iskolai végzettség és a magasabb társadalmi státusz jellemző. A 2001-es adatok alapján elmondható, hogy Magyarországon az internet terjedése a korai adaptálókra jellemző társadalmi csoportban zajlik. A 2002-es *WIP* adatok vizsgálata annak felmérésére irányul, hogy változott-e a helyzet 2001 óta? E kérdés megválaszolásához a cikk szerzői az internet szempontjából fontos infokommunikációs eszközök (számítógép, mobiltelefon) terjedését vizsgálják, és megállapítják, hogy azok szaporodtak ugyan, de a *minőségi ugrás* nem következett be.

³ Fontos megjegyezni, hogy bár a kötet 2005-ben jelent meg, a 2003. és 2004. évi adatokat a szerzők nem elemzik, ugyanis ezekről éppen most készül a sorozat harmadik darabja, benne a jelen recenzió írójának is egy tanulmányával a média és az internet kapcsolatáról.

⁴ A kötet szerzőiről a cikk végén adunk rövid életrajzi adatokat.

A Rogers-féle diffúzióelmélet alapján az innováció (Rogers által megjelölt) öt fontos (elsősorban a felhasználói oldalról vizsgált) területén az internet maga a következőképpen fest: A *relatív előny* esetében – vagyis hogy az adott innováció mennyire tekinthető jobbnak, mint az adott szükségletet hagyományosan kielégítő technológia – azonnal problémába ütközünk, hiszen az internet egyes tulajdonságai révén ugyan kiválthat használatban lévő eszközöket (hagyományos levelezés, telefonálás), ugyanakkor egészében véve mégis példa nélküli innováció.⁵ A *kompatibilitás és komplexitás* összekapcsolódni látszik: az előbbi azt jeleníti meg, hogy az új technológia közel áll a felhasználók értékeihez, tudásához és szükségleteihez egyaránt,⁶ míg az utóbbi azt hivatott bemutatni, hogy az adott technológiát a felhasználók egyszerűnek vagy bonyolultnak tekintik. A *megfigyelhetőség* fogalma az adott innováció előnyeinek a potenciális használók által való megfigyelhetőségét jelenti, ami a magyar adatok esetében szintén hátráltató tényező. A *kipróbálhatóság* alatt a termék viszonylag kockázatmentes kipróbálását értjük, ami az internet terjedésének szempontjából pozitív tényező.

Mindezek azt erősítik, hogy az internet tartalmának, funkcióinak és felhasználási viszonyainak összetettsége nem teszi lehetővé egyértelmű állítások megfogalmazását, tehát a rogersi modell nem alkalmas az internet leírására.

A kritikus tömeg és a kritikusok tömege

Dányi Endre – Altorjai Szilvia

A szerzők egyrészt egy olyan elméleti keretet mutatnak be, amely lehetővé teszi az új kommunikációs technológiák politikai aspektusának elemzését. A tárgy megragadására a felerősítés-modellt választották, ami egyben a diffúziós modell alkalmazásának újabb korlátját illusztrálja. A normalizációs és stratifikációs diffúziós modellekkel szemben, amelyeket a tudomány úttörői az internethasználat fellendülésének leírására kezdtek használni, és amelyek a kritikus tömeget állítják középpontba, a felerősítés-modell a kritikusok tömegére, azaz „a hangjukat hallatni akaró és tudó állampolgárookra” épít.

A munka másik, az előzőhöz szorosan kapcsolódó célja a következő kérdés megválaszolása: „Mitől függ Magyarországon az internet politikai participációt növelő erejébe vetett hit?” A kérdés tárgyalása során a három bemutatott megközelítést (a normalizációs, a stratifikációs és a felerősítési modellt) tesztelik. Az alkalmazott eljárás a lineáris regresszió „*backward*” módszere, ami a modellépítés során rendre kizárja a nem szignifikáns független változók parciális magyarázatait, a leggyengébb magyarázó erőt produkáló változóval kezdve a sort. A regressziós eljárásra a használt változók magas mérési szintje miatt került sor, azonban nem ártott volna ellenőrizni az eredményeket a változók más szelektálási logikája szerint működő „*stepwise*” módszerrel is. A normalizációs

⁵ A relatív előny tekintetében az empiriát csupán a gazdasági dimenzióban említi a cikk.

⁶ Az internethez kapcsolódó hazai attitűdök nemzetközi viszonylatban inkább pozitívnak tekinthetők, ugyanakkor jelentős az érdektelenségből távolmaradók [aránya](#) is. A szükséges tudás megléte, illetve hiánya is jelentős súllyal szerepel a használat tükrében. A szükségletek tekintetében a cikk az online gyakorlat és az off-line szükséglet léte vagy nemléte alapján alkotott tipológia egyes eseteit mutatja be.

modellben az internethasználatra vonatkozó dichotóm változóként a „szokott-e bárhol internetet használni?” kérdést, a stratifikációs modellben pedig a nem, a lakóhely típusa, az életkor és az anyagi helyzet változóit alkalmazták. A felerősítési modell független változói a politikai hatásosságérzet főkomponense, illetve az internet iránti bizalom voltak. Az eredmény megerősíti a modellválasztást, a diffúziós modellek ugyanis alkalmatlanságukat bizonyították a feltett kérdés megválaszolásában. Az e-demokrata attitűdöt⁷ tehát leginkább a felerősítési modell független változói (a politikai hatásosságérzet és az internet iránti bizalom) magyarázzák.

A dolgozat nagy érdeme, hogy egy elméleti modellválasztást sikerült empirikus adatokkal is igazolni. A felerősítési modell keretében tehát mindenképpen érdemes tovább vizsgálni „az információs kor politikai folyamatait”.

Az elektronikus hálózatok társadalmi értéke

Molnár Szilárd

„Társtalan internet?” teszi fel a kellemetlen kérdést a szerző, utalva Norman Nie és Lutz Erbing munkájára az első Internet és Társadalom című tanulmánykötetre. Nie és Erbing amellett érvelnek, hogy az internet izolálja a felhasználókat, kiszakítja őket a társadalmi hálózatokból, s a használat miatt megritkulnak érintkezéseik a családtagokkal, barátokkal, közösségekkel.

A szerző a modern információs és kommunikációs technológiai eszközök, elsősorban az internet hatásait kívánja vizsgálni a kisközösségek, a civil társadalom és a társadalmi tőke fogalomrendszerében. Nie és Erbing kiindulópontot jelentő elmélete mellett ismertet számos más meghatározó munkát, bemutatva többek között Robert Putnam és Barry Wellman elméletét a technológiai fejlődés és a társadalmi tőke kapcsolatáról. A putnami elmélet Nie és Erbing gondolatainál megengedőbb jellegű, vagyis Putnam lát esélyt arra, hogy a modern információs és kommunikációs technológiák elterjedése a társadalmi tőke növekedésével járhat. Wellman és munkatársai még határozottabban képviselik ezt az álláspontot: azt állítják, hogy az internet segíti a személyek közötti kapcsolattartást, a szervezetekben való részvételt, s ezáltal növekszik a társadalmi tőke, valamint a civil elkötelezettség.

A személyek közötti kapcsolattartást és a szervezetek munkájában való, az interneten keresztül történő részvételt az ún. társadalmi szoftverek biztosítják, amelyek segítik az egyéneket a kapcsolattartásban, az együttműködésben és az önszervezés területein (ez elsősorban a különböző levelezőprogramokat és üzenetkezelő szoftvereket jellemzi, de újabban idesorolhatók a telefonálást lehetővé tévő és egyre népszerűbbé váló ún. VOIP szoftverek, valamint a személyesebb stílus megjelenítésére alkalmas *blog* oldalak is). A társadalmi szoftverek kiterjedt használatával az egyének egyrészt erősíthetik a szűkebb társadalmi csoportjukkal fenntartott kapcsolataikat, s ezáltal képesek

⁷ Az e-demokrata attitűd definíciója a WIP-kérdőív alapján „az a meggyőződés, hogy az internet használatával nagyobb politikai befolyásra, a kormány tevékenységébe való beleszólás lehetőségére, a politika hatékonyabb megértésére, valamint a köztisztviselők fokozott figyelmének kivívására lehet szert tenni.”

fokozni a kötés jellegű társadalmi tőkét, másrészt lehetőségük nyílik társadalmi kapcsolataik kiszélesítésére (eltérő társadalmi-gazdasági háttérrel rendelkező egyének irányában is), s ezáltal fokozhatják a híd jellegű társadalmi tőkájüket.

A bemutatott gondolatmenet tesztelésére a *WIP* 2002-es magyarországi adatbázisán került sor. A szerző azt a kérdést vizsgálta, hogy a társas készség foka függ-e az internethasználatól? A társas készség, azaz a szociabilitás mértékét az internethasználat kezdetére („Mikor kezdte használni az internetet?”) és gyakoriságára vonatkozó kérdésekre adott válaszok alapján mérte. Összegzésként elmondható, hogy az internethasználat a szociabilitást az alapvető szociodemográfiai változóktól (nem, életkor, iskolai végzettség, társadalmi státus) függetlenül világítja meg. A világháló használói – egy eset kivételével⁸ – jellemzően nagyobb társas készséget mutatnak, mint a nem használók. A használat kezdetének és gyakoriságának tekintetében azt találjuk, hogy a hosszabb idejű használat és a használat mértékének növekedése egyszersmind növeli a társas tevékenység volumenét, azaz a társadalmi tőkét is.

Adatokkal is alátámasztottnak látjuk tehát Nie és Erbing elméletének cáfolatait, a szerző azonban figyelmeztet, hogy nem árt óvatosnak lenni, ugyanis nem lehetünk biztosak abban, hogy az internethasználat okozza a szociabilitás magasabb szintjét, előfordulhat, hogy az eleve magasabb szociabilitású személyek kezdik el előbb használni az internetet. Ennek a dilemmának a vizsgálata a jövő feladata.

A digitális egyenlőtlenségek kulturális vonatkozásai

Bognár Éva – Rét Zsófia

A tanulmány a társadalmi rétegződésbeli pozíció és az internethasználat kapcsolatát vizsgálja, elsősorban a nem használókra helyezve a hangsúlyt. Az írást az teszi különösen izgalmassá, hogy megállapításait olyan méltán népszerű és közérthető elméleti keretbe ágyazza, mint Pierre Bourdieu leíró modellje a társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődéséről.

A szerzők azt állítják, hogy a Bourdieu által megalkotott elmélet adaptálható a digitális egyenlőtlenség⁹ („*digital inequality*”) magyarázatára, ami ebben az esetben azt jelenti, hogy az internet nem csökkenti, hanem újratermeli a hagyományos társadalmi különbségeket. Ez a gondolat a diffúziós modellek körébe tartozó stratifikációs magyarázathoz áll nagyon közel. Arról, hogy milyen hatások állhatnak a digitális egyenlőtlenség léte mögött, számos tanulmányt, elemzést olvashattunk már, a kérdőjelek a hatások szerepének mértéke és rangsora körül koncentrálnak. A *WIP* adatokat vizsgálva a szerzők érdekes képet vetítenek az olvasó elé. Az internetet nem használók tábora,

⁸ A családdal töltött idő a nem használók körében magasabb értéket vesz fel. Ezt a szerző az életkori sajátosságokkal magyarázza (az internethasználók között többségben vannak a fiatalok, akik elsősorban a saját korosztályuk társaságát keresik).

⁹ A digitális egyenlőtlenség fontos fogalom (a dichotóm jellegű „digitális megosztottság” továbbfejlesztett változata), amelybe beleértendő a materiális, a finansiális, a kognitív, a tartalmi és a politikai hozzáférés egyaránt.

amely négyszer akkora, mint a használóké, a távolmaradás okának tekintetében megszott. A 2002-es adatok alapján lehetőség volt a nemhasználat anyagi és kulturális-kognitív okainak vizsgálatára. Első ránézésre a kettő közül jellemzőbb a materiális okok említése, de a tisztán kulturális-kognitív okok aránya is jelentős, a részletesebb elemzés viszont sokkal érdekesebb és pikánsabb helyzetet tár fel előttünk. A jövedelem öt csoportra bontása és az internethasználat mellőzésének indoklása ugyanis összefügg egymással. Mint az várható is volt, a legalacsonyabb jövedelmekkel rendelkezők inkább tisztán anyagi okokat említenek távolmaradásuk indoklásaként, azonban ugyanígy tesznek a legmagasabb jövedelmi ötödbe tartozók is,¹⁰ ami az ő esetükben rejtett kulturális okokat feltételez. A szerzők egy útmodell segítségével bizonyítják, hogy az internet használatát, illetve nem használatát jól magyarázzák a kulturális tényezők.

Mindez a bourdieu-i elmélet alapján azt jelenti, hogy „a digitális egyenlőtlenség a hagyományos egyenlőtlenségek mentén termelődik, és tovább növeli ezeket az egyenlőtlenségeket azáltal, hogy más tőkék egyenlőtlen megszerzési esélyéhez vezet.”

A hazai médiafogyasztás (át)alakulása az internet tükrében

Pintér Róbert

A tanulmány, mint az a címből is kiolvasható, a médiafogyasztás változásainak kérdéskörével foglalkozik. A szerző a 2002-es WIP adatok segítségével keresi a választ a médiával foglalkozó szakemberek egyik legégetőbb kérdésére: valóban a hagyományos médiumok hanyatlásához vezet-e az internethasználat előretörése? A kérdésre empirikus kutatási és szakirodalmi adatok alapján adható rövid válasz: *egyelőre* nem. Az a tény azonban, hogy a hazai médiafogyasztás felszínén nem találni jelentős változásokat, nem jelenti azt, hogy ezek még a mélyrétegekben sem indultak el.

A fogyasztás szerkezetében rejlő információk kinyerésének érdekében a szerző önmagában is értékes médiafogyasztási tipológiát készít a klaszteranalízis (fürtelemzés) módszerével, amely a különböző hagyományos médiumok¹¹ fogyasztási idejét megjelenítő adatokat veszi figyelembe. A médiafogyasztás szerint öt jól elkülöníthető csoportot különböztet meg: a *visszafogott médiafogyasztók*, a *masszív tévénézők*, a *kultúrafogyasztók*, a *kiegyensúlyozott rádióhallgatók* és a *médiaabálók* csoportját.¹² Ezek közül a kultúrafogyasztók, a kiegyensúlyozott rádióhallgatók és a médiaabálók csoportjai hordozhatják magukban a változást, ugyanis ezeket a csoportokat nem jellemzi a TV dominanciája, ugyanakkor ezekben a csoportokban található a média kiemelt célcsoportját alkotó 18-49 évesek jelentős része, ami már magában is nagyon érdekes. A változásokat indukáló tényező lehet az internethasználat, és a változásokban talán még nagyobb szerepet játszanak a fiatalok mindezekkel átfedésben levő csoportjának az új médiafogyasztási szokás mutatói.

¹⁰ A középső három csoport esetében nagyjából hasonló arányban említenek tisztán materiális, mint tisztán kulturális-kognitív okokat.

¹¹ Könyv olvasás, zenehallgatás, újságolvasás, rádióhallgatás, telefonálás, tv-nézés.

¹² A létrehozott csoportok alapvető társadalmi-demográfiai változók és az internethasználat mentén is jól elkülöníthetők egymástól.

Összegzésében a szerző két fontos állítást fogalmaz meg: az első szerint a fiatal és az idősebb korcsoportok között már eleve meglévő „médiafogyasztási törésvonalra” épül rá az internethasználat, a második szerint pedig a fiatalok médiahasználatára során a hagyományos médiumok a perifériára szorulnak, míg az internet egyre nagyobb teret nyer.

Az IKT hozzáférés és használat kölcsönhatása a társadalmi egyenlőtlenségi rendszerrel

Fábián Zoltán

A szerző tanulmányában a TÁRKI monitoring vizsgálatában kifejlesztett IKT Hozzáférési Index és IKT Használati Index elkészítésének módszerét, valamint ezeknek az indexeknek a hasznosságát mutatja be a társadalmi egyenlőtlenségi rendszer vizsgálatán keresztül. Ebből adódóan az írás inkább módszertani jellegű.

Az infokommunikációs technológiák (IKT) eszközeihez való hozzáférést a szerző a Hozzáférési Index¹³ segítségével ragadja meg, ami több IKT eszköz, illetve adatátviteli csatorna meglétét egyszerre vizsgálja. Az index 0-tól 100-ig terjedő pontszámot vehet fel aszerint, hogy az egyes háztartások milyen mértékben vannak ellátva IKT eszközökkel. A 2001-es és a 2002-es pontszámok összehasonlítása alapján elmondható, hogy Magyarországon bővült az infokommunikációs technológiák eszközeihez való hozzáférés. A lineáris regresszió segítségével megalkotott modell tanúsága szerint az IKT hozzáférési szintjét leginkább a háztartások szociodemográfiai jellemzői (méret, korösszetétel, aktivitás) magyarázzák, majd a háztartások anyagi erőforrásai (jövedelem, vagyon), végül a háztartás infrastrukturális környezete (településtípus, régió). A szerző szintén lineáris regressziós adatokkal támasztja alá azt az állítását is, hogy az ún. digitális szakadék és a társadalmi egyenlőtlenség hagyományos dimenziói kölcsönösen hatnak egymásra és magyarázzák egymást.

Az IKT Használati Index¹⁴ felépítése hasonló az IKT Hozzáférési Indexéhez, azonban a 0-100 intervallumba való transzformáció előtti állapot egyes szintjei jól nevesíthető csoportokat jelenítenek meg. A két időpont (2001 és 2002) közötti használat szerinti különbség főleg a használatból kiszorult csoport esetében változik (ez főleg a mobiltelefon elterjedésének köszönhető).

Összességében az IKT Hozzáférési Index és IKT Használati Index megfelelő eszköz lehet a longitudinális változások és a társadalmi egyenlőtlenségekkel való összefüggések egyszerű, közérthető megjelenítésére, ha elfogadjuk, hogy a hétfokú indexeknek a 0-100 intervallumba való konvertálása valódi folytonos változókat eredményez.

¹³ A Hozzáférési Index háztartásonként definiált alkotóelemei: vezetékessé telefon, mobiltelefon, kábel-tévé/műholdas parabolaantenna, videomagnó, személyi számítógép, internethozzáférés.

¹⁴ Személyi számítógép, internet, elektronikus levelezés, online vásárlás, mobiltelefon, WAP-os készülék használata.

Társadalmi egyenlőtlenségek az infokommunikációs eszközök használatában

Rigler András

A szerző tanulmánya nemcsak címében, de tárgyában is nagyon hasonlít Fábián Zoltán Az IKT hozzáférés és használat kölcsönhatása a társadalmi egyenlőtlenségi rendszerrel című írásához. A két szerző ugyanolyan eljárással (lineáris regresszió), egymáshoz nagyon hasonló modelleket mutat be.¹⁵ Ebből adódóan a modellekből levont következtetések is nagyban hasonlítanak egymáshoz. Ugyanakkor, míg Fábián Zoltán tanulmányára azt mondhatjuk, hogy inkább módszertani jellegű írás, Rigler András az elméleti kontextusra is nagy hangsúlyt helyez, s így a két tanulmány részben kiegészíti egymást. Rigler írásának első felében bemutatja a rétegződés, a társadalmi egyenlőtlenségek és a mobilitás témakörében publikált legfontosabb írások nagy részét, amelyek a szerző véleménye szerint hozzájárulnak az alapok lerakásához a „mobil információs társadalom”¹⁶ elméletének felépítéséhez vezető úton.

Az elmélet arra a gondolatra épít, hogy az infokommunikációs eszközök alkalmazási készségei és az alkalmazásban való jártasság a kulturális tőke részét képezi. Az IKT eszközök alkalmazásával egyúttal növekszik a kommunikációs potenciál, ami a társadalmi tőke növekedéséhez vezet. Mivel bizonyított tény, hogy a kulturális tőke hatással van az egyén státusára, az IKT használati szintjének változásával az egyén erőforrásainak mennyisége is megváltozik, ami egyszerűsített módon a társadalmi mobilitásra való esély mértékének megváltozását is jelenti. A társadalmi tőke mobilitást erősítő ereje is bizonyítottan tekinthető (a gyenge kötések ugyanis nagyban segítik a felfelé történő mobilitást).

Az IKT Hozzáférési Index és az IKT Használati Index segítségével mért jellemzőknek a mobilitásra való hatását csupán a 2001-es és 2002-es adatok ismeretében még korai vizsgálni, ez a jövő feladata lehet. Így részünkről egyrészt marad a pusztán meggyőződés, hogy a mobilitási esélyekre hatással van az IKT hozzáférés és használat, másrészt a remény, hogy erre előbb-utóbb empirikus bizonyítékot is kaphatunk.

Összefoglalás

Az Internet.hu második kötetében található tanulmányok fókuszában bár az internet áll, mégis sokféle, a társadalom jelenségeinek széles spektrumát érintő írásokat olvashatunk, amelyeknek a témagazdagsága önmagában is az internet társadalomformáló hatásait mutatja. A tanulmányok általában könnyen olvashatóak, innovatív gondolatokkal, a bemutatott érdekességekkel lekötik az olvasó figyelmét. Nehézkesség vagy

¹⁵ Mindkét írás esetében az IKT Hozzáférési Index és IKT Használati Index a központi változó, amellyel a szerzők dolgoznak. A modellekben (általában magyarázóként) alkalmazott többi változó is rendre ugyanaz.

¹⁶ N. B. nem azonos a például a NOKIA által propagált mobiltelefonon alapuló terminussal, ebben az esetben a mobil a mobilitásra utal, nem pedig az eszközre!

a kérdések száraz tárgyalása szerencsére csak kevés esetben fordul elő. Néhány esetben tapasztalhatunk szerkesztési hibákat is (nem létező lábjegyzetekre való hivatkozás, rossz grafikonok, félbehagyott vagy éppen állítmány nélküli mondatok), amelyek olykor zavaróak. Szerencse, hogy ezek a hibák nem általánosak. Mindent összevetve, a kötet újabb bizonyíték az internetszkeptikusok érveivel szemben és kellemes olvasmány az érdeklődők számára – a téma értői számára pedig természetesen kötelező.

Életrajzi információk a kötet szerzőiről

Altorjai Szilvia: szociológus, a Központi Statisztikai Hivatal Társadalomstatistikai Főosztályának munkatársa. Kutatási témái: a jövedelmi egyenlőtlenségek empirikus vizsgálata, életmód az időmérleg tükrében.

Bognár Éva: szociológus, az ITHAKA kutatója, az ELTE szociológiai doktori iskolájának hallgatója.

Dányi Endre: szociológus, a Médiakutató szerkesztője, a CEU Center for Media and Communication Studies ösztöndíjas kutatója. Kutatási témái: politikai kommunikáció, digitális egyenlőtlenségek, valamint az információs technológiák társadalmi-politikai hatásai.

Dessewffy Tibor: szociológus, az ELTE Szociológiai Intézetének docense. A World Internet Project egyik magyarországi vezetője, a jelen kötet szerkesztője, az ELTE Szociológiai Intézetében 2002 ősze óta működő Információs Társadalom és Hálózat Kutató Központ (ITHAKA) alapítója.

Fábián Zoltán: szociológus, a TÁRKI munkatársa, adatbank- és informatikai igazgató. Kutatási területei: előítélet- és sztereotípiakutatás, kisebbségek, társadalmi rétegződés, státusz-inkonzisztencia.

Galács Anna: szociológus, a World Internet Projectben résztvevő magyarországi kutatócsoport és az ITHAKA tagja. Az információs társadalom témakörében írt számos tanulmány szerzője.

Gayer Zoltán: szociológus, a Kodolányi János Főiskola Kommunikáció Tanszékének oktatója.

Z. Karvalics László: a történettudomány kandidátusa. A BME-ITTK (Információs Társadalom-és Trendkutató Központ) alapító igazgatója, a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Információmenedzsment Tanszékének docense, a kötet szerkesztője.

Molnár Szilárd szociológus, az ITTK vezető kutatója, az ITTK Palesztra programjának irányítója. Főbb kutatási területei: társadalmi tőke, civil társadalom, teleházak, esélyegyenlőség. Több szakmai műhely vezetője. A Telefalu közösségi honlap társszerkesztője. Az ELTE szociológiai doktori iskolájának hallgatója.

Pintér Róbert: szociológus-politológus, az ITTK vezető kutatója, az Információs Társadalom folyóirat szerkesztője, a Budapesti Műszaki Egyetem Információ- és Tudásmenedzsment Tanszékének tanársegédje. Az ELTE szociológiai doktori iskolájának végzős hallgatója.

Rét Zsófia: szociológus, a TÁRKI munkatársa és az ITHAKA kutatója.

Rigler András: szociológus, az ELTE szociológiai doktori iskolájának hallgatója.